

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸ ԵՒ ԲՆԸ

ԳԻՏԵԼԵԱՅ

Ժ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 17 .

1852

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1 .

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Անգղիոյ պաշտօնէից ու ցամաքային և ծովային զօրութեանց վրայ :

ՅԱՅՏՆԻ բան է որ տէրութիւն մը իրջափ որ մեծ ու տարածեալ է՝ այնչափ ալ պաշտօնէից կարօտութիւն ունի, ևս առաւել ըստ կարի փութով ու անչիփութ կառավարութեան համար, որն որ զարմանալի կերպով բոլոր եւրոպական տէրութեանց մէջ ծաղկած է, որով ժողովրդեան պիտոյիցը կը հասնին առանց տրտնջացնելու, բաւական է որ պարտքերնուն մէջ անհոգութիւն չընեն : Եւ բանիս համար զատ զատ պաշտօնատէրներ դրուած են՝ որոնց միայն վրէժաւորներուն թիւը կը դնենք որոշ քա-

ղափար մը տալու համար . և միայն Նիգղիոյ դնելով՝ զանց կ'առնենք ուրիշ տէրութեանցը, որովհետեւ քիչ շատ ամէնքն ալ նոյն ոճով կը կառավարուին .

Եւ ինչպէս կարգի պաշտօնեայք՝ որուն գաղղիացիք ու բոլոր եւրոպացիք ալ Միքիաթը կ'ըսեն, իրենց առաջնութեան կարգովը ասոնք են ,

1 . Եւրոպացի լորտ պաշտօնէից ժողովոյն . ասիկայ գրեթէ սոսկ անուն մը ըլլալուն համար՝ շատ անգամ քան ձապետութեան պաշտօնն ալ հետը մէկտեղ կ'ըլլայ . երբեմն միասի երբեմն

ալ համարակալութիւնն՝ ալ միատեղ, որն որ կը խառնուի տէրութեան հասից կամ մուտքերուն ու ծախքերուն, և նմանապէս դարձեալ մտքստուենութեան, դրամոց գործածութեանը և տէրութեան ծախքը կ'որոշէ: Եւ պաշտօններէ վերջը, որ ինչպէս ըսինք ընդհանրապէս մի և նոյն մարդու կը յանձնուին, կու գան աս իրեք ատենադպրութիւնները, որոնց գաղղիացիք և ուրիշ ազգերը կ'ըսեն պաշտօնեայ ներքին գործոց, պաշտօնեայ արտաքին գործոց, պաշտօնեայ գաղթականութեանց և պատերազմի. ասոնց տարեկան վճարքն է 5,000 լիւրա սթերլին որ 550,000 զուրուշ ըսել է: Արջը կու գան կարգով արդարութեան պաշտօնեան, առաջին ծովակալը, հրովարտակաց արձանագրութեանց կամ դիւանաց նախագահը. Լէքէսդրի դքսութեան մարզպանը՝ որուն դպրապետ պատուանունը՝ կու տան. անտառաց և ծառատունկներու վերակեցուն. վաճառականութեան ատենին նախագահը. Թղթատանց առաջին տեսուչը: Եւսոնցմով կը կազմուի Կապիէթ ըսուած խորհրդարանը, որ Թագաւորին անմիջական խորհրդարանն է: Եւկէ զատ է բառլամէնթ ըսուած ատենանը որն որ Խոտերէ ու ազնուականներէ կը կազմուի որոնք Բառի կ'ըսուին, և որոնց վրայ արդէն նախընթաց յօդուածով խօսեցանք: Պաշտօնէից կը վերաբերի Թագաւորին ներկայացընել ատենաներուն որոշումը, և իւրաքանչիւրը իւր պաշտօնին յատուկ որոշմունքները ու հրովարտակները ինքը Թագաւորին հաստատել կու տայ:

Եւգլիական կառավարութիւնը Եւրոպայի ամէն տէրութիւններէ աւելի ազնուապետական է, ու պաշտօնեայք կամ ազնուականները իրենց ուզածը առաջ կը տանին. անանկ որ կը ճշմարտի սոն համբաւուոր առակը Եւգլիոյ համար որ իրենք ալ շատ կը գործածեն՝ Թէ “Թագաւորը կը Թագաւորէ միայն

բայց չկառավարեր”, Երի յիշուած պաշտօնէից ենթակարգեալ հազարաւոր պաշտօնատէրներ ալ կան որոնց ամենուն ալ զատ զատ պաշտօնը նշանակելը հոս տեղս աւելորդ է ու խիստ երկայն կ'ըլլար, մանաւանդ որ ամէնքն ալ քիչ կամ շատ կրնան մակաբերել. բայց գաղափար մը ստանալու համար կը դնենք հոս ասոնց որչափ Թոշակ տրուելը՝ ի բայ հանեալ ծովային ու ցամաքային զինուորութեանց ծախքերը՝ տարին պաշտօնատեարց Թոշակն է 2,620,000 լիւրայ սթերլին որ ըսել է 288,200,000 զուրուշ: Եւգլիոյ արտաքին կառավարութիւնը գաւառաց բաժանման համեմատ է. բոլոր աշխարհքը իրեք Թագաւորութիւն կը բաժնուի, ու Թագաւորութիւններն ալ զատ զատ գաւառներ կամ կոմսութիւններ. ամէն մէկ գաւառը իրեն համար առանձին վերակացու մը ունի որն որ շէրթ կ'ըսուի, ու իրեն պաշտօնն է գատաւորութիւն և միանգամայն միջնորդ խաղաղութեան Թագաւորին և Ժողովրդեան մէջը, ասիկայ Թագաւորէն կ'ընտրուի և տարի մը կը տևէ իր պաշտօնը:

Տեսակ մը պաշտօն ալ կայ որ նուիրակ խաղաղութեան կ'ըսուի որ արթնութիւն կ'ընէ հրամանագիրներուն կատարմանը, և վճիռները ատենանի մէջ կը կարգայ:

Վուկոսդապլ՝ որոնց պաշտօնն է խաղաղութիւնը պահել տալ, անոր համար ալ իշխանութիւն ունին խռովարարները բանտարկելու: Եւ գատաւոր միայն կայ բովանդակ Եւգլիոյ մէջ որոնք Խոստու կը բնակին, ու բոլոր տարին իրեք չորս անգամ մը ամէն տեղ կը պլտրտին գատաստանները կտրելու համար. ասոնցմէ զատ կայ իրեք ատենան ալ. այս ինքն Թագաւորին, գանձապետին, ու ատենան հասարակաց, բայց ասոնցմէ ալ վեր է քարտուղարի ատենան ըսուածը որ ամէն ատենաներէ կրնան ատոր բողոքել և ասիկայ միշտ բաց է:

Յամապին ղերութիւն. Եւգլիոյ ցամաքային զօրութիւնը համեմատութիւն Ժողովրդեան բազմութեանը խիստ քիչ

1 Եւգլ. Exchequer.

2 Եւգլ. Chancellor.

է, ու գրեթէ ուրիշ տերութեանց ունեցած զօրաց կէսէն ալ պակաս է . և ասիկայ երկու պատճառի համար . մէյ մը ծովային երկիր ըլլալուն համար . մէյմ' ալ ժողովրդեան խաղաղ բարքը, որուն վրայ նախընթաց յօդուածով խօսեցանք : Բնդհանրապէս գիտնալու բան մըն է որ եւրոպական ամէն մեծ տերութիւնները հարիւրին հինգ զօրք կ'առնեն խաղաղութեան ատեն՝ իսկ պատերազմի ատեն ութը ինչուան տասն ալ՝ որ խիստ շատ ըսել է . ուստի աս կանոնով Ռուսաստան մօտ 750,000 զօրք ունի որ հազիւ թէ 60,000,000 բնակիչ ունի . Վաղղիա 300,000 ու աւելի ալ, որ 33,000,000 է բնակիչը . Նոյնպէս Լատուիա 300,000^{էն} աւելի զօրք ունի որ ժողովուրդը 35,36 միլիոնի հազիւ կը հասնի . իսկ ընդհանրապէս Բնգղիա 129,211, զօրք ունի ընդգէմ 160 միլիոն բնակչաց որ այնչափ հեռաւոր աշխարհքներ տարա-

ծուած են . հոս որոշ և ստոյգ գիտութիւն մը տալու համար կը դնենք այլ և այլ տեսակ զօրաց վաշտերուն ու գունդերուն հաշուէգումարը պատերազմի պաշտօնէին թագուհւոյն ներկայացուցած համարատուութենէն կամ տեղեկութենէն առնելով :

Չիաւոր . 1308, հոգի .

Հետեակախումբ . 5260, հոգի .

Բոնք անմիջապէս թագուհւոյն ծառայութեան համար են :

Մարտիկ զօրք ըստ օրինի ,

Չիաւոր 7090 . տասնըութը վաշտ իւրաքանչիւրը 387 հոգով բաղկացած բաց'ի առաջին վաշտէն որ 511 հոգի է :

Հետեակախումբ . ը ամէնը 74,870 . 81 գունդ բաժնուած :

Բոնք Բնգղիա կը կենան և բոլորն ալ գրեթէ ազգաւ անգղիացի են :

Երեւելեան Հնդկաստանի բանակը : Բնիկայ 3957 Չիաւորէ ու 27,144 հետեակախումբ զօրքէ կը բաղկանայ :

Բոլորին գումարը

Երեւելեան Հնդկաստան .	3,416	հոգի .
Սնացած գաղթականութեց մէջ .	6,166	հոգի ընդ հետեակ և ընդ հեծեալ .
Բնգղիոյ մարտիկ բանակը .	81,960	ընդ հեծեալ և ընդ հետեակ .
Պահապան զօրք թագուհւոյն .	6,568	
Երեւելեան Հնդկաստան .	31,101	
Համագումար .	129,211	
Բն գումարիս վրայ աւելցնելու է .	14,410	հոգի ալ իբրեւ
	143,621	

Թնդանութեամբ, փայտատաւոր ու ռահ վիրայ զօրք որոնց պաշտօնն է ճամբայները շտկել, ծառերը կտրտելով փոսեր բանալով և այլն և այլն :

Համաքային զինուորութեան տարեկան ծախքն է 6,629,347 լ . Ս . որ ըսել է 729,228,170 զուռուշ :

Երկայն զօրութիւն . Բնգղիոյ ծովային զօրութիւնը ամէն տեղ ու միշտ ահաւոր եղեր է և եւրոպական ամէն տերութիւններէ աւելի վեր . աս գերազանցութիւնը իրեն դրիցը ու ազգին նաւարկութեան մէջ ունեցած խելքէ դուրս յարմարութիւնն է : Բնգղիա խաղաղութեան ատեն ու ինչ ա-

ւելի քան զՌուսը և քան զՎաղղիացին նաև ու զինուոր ունի ծովուն վրայ . բայց պատերազմի ատեն քիչ ժամանակուան մէջ ծովուն երեսը նաւերով կը ծածկէ հմուտ նաւապետներով, արագաշարժ նաւաստիներով ու բազմա հմուտ ու քաջավարժ նաւամարտիկներով : Եւ յիսուն տարի չկայ որ Բնգղիոյ անպարտելի նաւական զօրութեան փորձը տեսաւ բոլոր աշխարհ ու զարմացաւ . վասն զի երբոր մեծն Վաթուէն բոլոր Եւրոպա սասանեցուց իր անուաճելի բանակներովը, միայն Բնգղիա մնաց որ Վաթուէնին գլուխ չձգուեց, ու զԵւրոպան ընդգէմ Վաթու-

լէոնին խռովութեան մէջ պահեց : Եւ բողոքն չկրնալով, թերեւս և ոչ ալ մըտքէն անցնելով՝ որ Լ'նգղիացւոյ դէմ նաւով պատերազմի ելլէ, շատ իսկ անոնց նաւական զօրութեան փորձը տեսած ըլլալով Լ'սուրբի, Վաղղիայէն Խուանտա զօրք անցնելու փորձերուն մէջ, ու Թորաֆալկարի գլուխ ըստած տեղը չարաչար յաղթուելով Վաղղիացւոյ նաւատորմիղը Լ'նգղիացի Լեւսըն անուանի ծովակալէն, անոր համար Լ'արոսայի ամէն թագաւորներն ու թագաւորութիւնները որ կը նուաճէր և կամ իրեն հետ խոնարհական հաշտութիւններ ընելու կը ստիպէր, առաջին պայմանն աս էր որ Լ'նգղիացւոյ հետ բարեկամութիւն չընեն, թշնամի ըլլան, վաճառականութիւն չընեն անոնց հետ, Լ'նգղիա վաճառք չտանին, ու անոնց դէմ նաւեր զինեն. աս կերպով դաշնադրութիւններ ըրաւ չէ թէ միայն Սպանիացւոյ, Լուսիտանացւոյ, Իտալական այլ և այլ տերութեանց, Տանիմարգացւոյ հետ և այլն և այլն, այլ նաև Ռուսաց հետ ալ, որով Լ'արոսայի ամէն ծովային տերութիւն Լ'նգղիացւոյ դէմ զինած էր. յիշաւի Լ'նգղիա աս կերպով ոչ սակաւ ֆնաս կրէր, բայց ոչ երբեք խոնարհեցաւ, և ոչ երբեք ալ թողուց որ աս այլ և այլ ազգաց նաւատորմիղները իրարու հետ միանան, և ոչ Վաղղիացւոյ զանազան նաւահանգիստներու մէջ շինած նաւերը մէկ նաւատորմիղ կազմեն. որովհետև նաւահանգիստներէն հազիւ թէ դուրս կ'ելլին, Լ'նգղիացիք վրայ հասնելով կամ կը գերէին և կամ կը բռնադատէին նորէն նաւահանգիստը ապաստանելու. բնականապէս ասանկ գործողութիւն մը առաջ տանելու համար ևս առաւել մօտ 20 տարուան միջոց, հարկաւոր է մեծ ու հաստատուն զօրութիւն մը. ուստի ինչպէս կը հաստատեն նոյն ժամանակուան պատմական ծանօթութիւնները մօտ 2,000 նաւի չափ մեծ ու պզտիկ ու 300,000 չափ ալ նաւաստի ու նաւամարտիկ ունէին Լ'նգղիացիք ծովու վրայ, ու ան ալ ասկէ 50 տարի

առաջ՝ որ ազգը տասը միլիոն պակաս էր քան հիմա, ու իրեն բարոյական ու նիւթական ուժը անհամեմատ նուազ էր արդի վիճակէն, մանաւանդ շոգենաւերու պատճառաւ : Հոս մանրամասն ցուցակ մը կը դնենք հիմակուան ոտքի վրայ ունեցած ծովային զօրութեանը, ծովակալին աս մօտ ատեններս թագուհւոյն տուած տեղեկութենէն առնելով :

Վաւերոն Լեւսըն .

Լ'առաջին կարգի եռայարկ նաւ . 100^{էն} աւելի թնդանօթ ունեցող 750 հոգւով ու նաև աւելի .

Թի- Կառ- Թի- Բնդանօթից

12 եռայարկ 120	Թնդանօթ ունեցող, մէկը շինուելու վրայ . ամէնը միատեղ ունին թնդանօթ .	1440
8	110 5 շինուելու վրայ	880
6	104	624
		2944

Լ'որորդ կարգի մեծ նաւ կրկնայարկ 80^{էն} աւելի թնդանօթ ունեցող ու 700 և աւելի ևս հոգի .

կրկնայարկ, թնդանօթ

4	92	միատեղ առած	368
8	90	5 շինուելու վրայ	720
13	84	1 շինուելու վրայ	1092
17	80	9 շինուելու վրայ	1360
			3540

Լ'երրորդ կարգի մեծ նաւ 70^{էն} 80 թնդանօթ ու 600^{էն} 700 նաւաստի ունեցող .

5 կրկնայարկ 76	միատեղ առած	390
5	78	380
6	74	444
27	72	1944
2	70	140
		3298

Լ'որորդ կարգի մեծ նաւ 50^{էն} 70 թնդանօթ ունեցող ու 400^{էն} 600 մարդ

3 կրկնայարկ 60	Իրեքն ալ շինութեան մէջ միատեղ	180
36	50 10 շինութեան մէջ .	1800
		1980

Հինգերորդ կարգի մեծ նաւ 36^{էն} 50
Թնդանօթ ունեցող . ու 250^{էն} 400
մարդ .

9	46	միատեղ առած	414
10	44		440
38	42		1596
5	40	2 չինութեան մէջ .	200
2	38		76
4	36		144
			2870

Մ եցերորդ կարգի մեծ նաւ 24^{էն} 36
Թնդանօթ ունեցող . 200^{էն} 250 մարդ .

5	միայարկ	28	միատեղ առած	140
23		26		338
4		24		96
				574

Իւ երկու հարիւր յիսուններկու նաւերը որոնք 15,206 Թնդանօթ ունին առաջին կարգի և մեծ նաւ կը սեպուին ու մեծաւ մասամբ ալ կրկնայարկ են . աւսոնցմէ զատ ունին նաւ 300^{էն} աւելի ալ մանր նաւեր որոնց մէջ եռակայմ ու կրկնակայմ նաւեր կան 10^{էն} ինչուան 24 Թնդանօթ ունեցող, ու անոնցմէ ալ պզտիկ 4^{էն} ինչուան տասը որոնք ամէնը մէկտեղ 2500^{էն} աւելի Թնդանօթ ունին, որով կ'ըլլայ ամէնը միատեղ 17,706 Թնդանօթ : Իսոնք ամէնքն ալ առագաստաւոր նաւեր են . ուստի ասոնցմէ զատ 125 շոգեշարժ նաւ ալ ունին , որոնց մէջ 1000 ու ինչուան 1200 ձիու ուժ ունեցողներ ալ կան . ասոնք ամէնքն ալ զինեալ կամ պատերազմական վիճակի մէջ չըլլալով՝ գրեթէ կիսով չափ վաճառականութեան կամ մարդ փոխադրելու կը գործածուին :

Ինդհանրապէս վեց հարիւրի կը հանեն ընդ մեծ և ընդ փոքր եղած նաւերուն թիւը . բայց որովհետեւ ամէնքն ալ զինեալ չեն՝ անոր համար նաւերուն թուին համեմատ զօրքն ու նաւաստիններէն են . անցեալ տարուան ծովային զինուորաց ու նաւաստեաց թիւը ասանկ էր . 25,541 հոգի յիսնապետէ սկսեալ ինչուան հասարակ նաւաստի , որոնց մէջ կ'իմացուին վերաբոյժները , ճարտարապետները , ուղղեցոյցները և այլն . 2000 նաւերու մէջ ծառայող տղայք .

1020 գլխաւոր պաշտօն ունեցող նաւապետ , հրամանատար , սպայ , որոնց մէջ 54 նաւու քահանայ , 2 ալ ծովակալ , 3 ալ փոխանորդ ծովակալի . աւսոնցմէ ալ զատ 3504 հոգի ալ նոյնպէս գլխաւոր պաշտօնականներ որոնք կէս վճարքով են . ասոնց մէջը կան 28 ծովակալի անուն ունեցող , 42 փոխանորդ ծովակալի ըսուած , մէկ մ'ալ նաւատորմը ծովակալ . բաց ասոնցմէ կան նաւ 837 պաշտօնակալ ալ որոնք ներկայաբար ծառայութեան մէջ չեն :

Իսկ մարտիկ զինուոր 9187 հոգի տասնապետէն սկսեալ : 1451 Թնդանօթաձիգ , 332 պաշտօնակալ սպայներ , 52 ալ Թնդանօթաձիգներու սպայ . ընդ ամէնը 11,022 . աս թիւն ալ աւելցընելով վերի դրած նաւաստեաց ու աւսոնց պաշտօնակալաց զուամարներուն վըրայ կ'ըլլայ ասանկ .

Նաւաստի վերաբոյժ , և այլն .	25,541
Ամեն տեսակ պաշտօնակալք .	1,020
Նաւու ծառայող տղայք .	2,000
Կէս թողակով պաշտօնակալ .	3,504
Ծառայութեան մէջ չեղող պաշտօնակալք .	837
Ծովային զինուոր .	9,187
Թնդանօթաձիգ .	1,451
Պաշտօնակալք ծովային զինուորութեան .	384
43,924	

Ինքզինացւոց ծովային զինուորութե տարեկան ծախքն է 5,849,423 . լիր . սթերլին . որ ըսել է 643,436,530 զուուռ :

Յամաքային ու ծովային զօրութիւնները միատեղ առնելով կ'ըլլայ 187,545 հոգի , որոնք հարիւրի վրայ բաժնելով՝ գրեթէ հարիւրի մէկ զինուոր կուգայ , որ ընդհակառակն՝ ինչպէս ըսեր ենք վերը՝ ուրիշ մեծամեծ տերութիւնները հարիւրին 5 կ'առնեն :

Եւ յուսանք որ բաւական մանրամասն տեղեկութիւն մը տալով՝ ցանկացողը քոհ ըլլայ :